

УДК 332.1

МЕНЕДЖМЕНТТЕГИ АРТЫКЧЫЛЫКТУУ БАГЫТТАРДЫ ТАНДОО КРИТЕРИЙЛЕРИ КРИТЕРИИ ОТБОРА ПРИОРИТЕТНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ В МЕНЕДЖМЕНТЕ CRITERIA FOR THE SELECTION OF PRIORITY AREAS IN MANAGEMENT

*Айылчиева М.А. – окутуучу, Экономикалык билим берүү кафедрасы
mimozaa1973@mail.ru*

Аннотация: Бул макалада долбоорлордун артыкчылык багыттарын тандоодо: элестетүүгө жакындоонун деңгээлин, ресурс менен камсыз кылуу критерийлерин аныктоо менен ар бир коомчулуктун өзүнө таандык кайталангыс маңызы жана абалы, стратегиялык планы көрсөтүлгөн.

Аннотация: В данной статье описывается выбор приоритетных проектов: обеспечить уровень ресурсов, чтобы привлечь критерии в каждой общине со своим уникальным характером и статусом стратегического плана.

Annotation: This article describes the selection of priority projects: to provide a level of resources to attract criteria in each community with its own unique character and strategic plan status.

Ачкыч сөздөр: Артыкчылык, элестетүү, критерий, долбоор, ресурс, реалдуу, стратегиялык план, мүмкүнчүлүк, коомчулук, келечек, АИД(Айылды инвестициялоо долбоору), АРИС (Коомчулукту өнүктүрүү агенттиги), максат, эффективдүү.

Ключевые слова: Приоритет воображение, мера, проект, ресурс, реальный, возможность, сообщество, будущий стратегический план, ПСИ (проект сельских инвестиция), АРИС (Агентство развития и инвестирование сообществ), объективная и эффективная.

Key words: Priority imagination, measure, project, resource, real, opportunity, community, future strategic plan, RIP (rural investment project), ARIS (Community Development and Investment Agency), objective and effective.

Артыкчылыктар аныкталганда, эреже катарында, коомчулук тарабынан көп долбоорлор түшөт деп болжолдосо болот. Андан соң, долбоордук сунуштарын тандоо критерийлерин аныктоо кезеги келет. Бул учурда артыкчылыктардын тандоо критерийлерин аныктагандай эле төмөнкү критерийлердин сунуш кылса болот.

- Артыкчылыктарга ылайыктуулугу
- Чыгымдуулугу
- Коомчулуктун катышуусу
- Реалдуулук жана АРИСтин материалдарында жазылган башка критерийлер

Эки критерий боюнча түшүндүрмө берели

- **Артыкчылыктарга ылайыктуулугу.** Иштелип чыккан артыкчылыктарга ылайык келген долбоорлорду гана коомчулук колдоого тийиш. Коомчулук анысыз деле чектелген ресурстарды тиги же бул адам каалаган жерге корото албайт. Эгер артыкчылыктар иштелип чыккан болсо ошолорго ылайыктуу гана долбоорлорду сунуш кылуу керек.
- **Чыгымдуулук.** Бул учурда сөз долбоорлорду ишке ашыруу үчүн инвестициялоого керектүү ресурстар жөнүндө болот. Бул критерийди дагы бир мазмун менен кеңейтсе болот. Ал натыйжаларды күтүлгөн салымдар менен салыштыруу. Бул салыштырмалуу көрсөткүч коомчулук ар бир салынган сомунан канчалык пайда (эгер аны эсептөө мүмкүн болсо) же киреше алаарын көрсөтөт.

- **Коомчулуктун катышуусу.** Бул тезис бул же тиги формада ушул материалдын мурунку бөлүмдөрүндө бир нече ирет белгиленген, бирок долбоорлордо коомчулуктун катышуусунун пайдасы жөнүндө бир маанилүү учурду эске салып кетүү керек. Коомчулуктун сөзсүз түрүндө катышуусу – бул донорлордун кесири эмес, кээ бир адамдардын пикири боюнча “эмне кылаарын билбегендигинен каалаганын ойлоп чыгара беришет” имиш. Жашоочулардын кайсы бир долбоордун ар кандай иш чараларына катышуусу айылдын түйшүктөрүн ийгиликтүү чечүүгө жетишпей жаткан коомчулуктун келечектеги биргелешүүсү жана макулдашуусу үчүн шарттарды түзөт. Андан тышкары, коомчулуктун катышуусу менен ишке ийгиликтүү ашырылган долбоор ага катышкан айрым адамдарга гана эмес долбоордун кайсы болбосун иш чараларына катышкан көптөгөн адамдарга өзүнүн күчүнө ишенимин көбөйтөт.

Долбоорду тандоого жооптуу адамдар критерийлерди дайым пайдаланышы эң маанилүү. Далай ирет коомчулук үчүн ылайык критерийлер иштеп чыгарылат, бирок тандоо жол-жобосунда алар жөнүндө такыр унутуп калышат же, эреже катары “коомчулукка керек” деген принципти гана колдонуп келишет. Атап айтканда критерийлерди ыраттуу пайдалануу ыкмаларын үйрөтүү керек.

Инвестициялык планды түзүү

Долбоордук сунуштар жогоруда көрсөтүлгөн критерийлерге ылайык баалоо процедурасын өткөндөн кийин келечектеги Инвестициялык пландын негизин түзгөн долбоордук сунуштардын пакетин түзүүгө кезек келет. Инвестициялык план коомчулук тарабынан жактырылган ырааттуу түрдө курулган долбоорлордон турат жана каражаттанууга сунуш кылынат. План долбоорлордун атынан. Аткаруучулардан, бюджеттерден, аткаруу убакыттарынан жана башкалардан түзүлөт. Албетте, мындай стратегиялык документ АИД органдарынын башкармасынын бекитүүсүнүн өтүп. АРИСтин жетекчилиги тарабынан макулдуулук алыш керек.

Артыкчылыктуу багыттарды тандоо

Качан баштаарды такыр чечкичекти кеч болуп калат

Критерийлер коомчулукка жеткирилгенден кийин, кээ бир учурларда анын катышуусу менен иштелип чыккандан кийин потенциалдуу багыттардын арасынан артыкчылыктарды тандоонун кезеги келет.

Акыркы эки критерийди (биринчиден башка) колдонуунун ирети анча деле маанилүү эмес. “Байкалбаган” калп артыкчылык канча жашынбаса да, талкулоонун бир этабында табылат жана коомчулук аны өзүнүн каалоосу менен четке кагат. Потенциалдык багыттар критерийлерди “элегинен” кийинки иретте өтөт: макулдашуу. Элестетүүгө жакындоонун деңгээли, ресурстар менен камсыздоо - аягында коомчулуктун карамагында артыкчылыктуу багыттар калат.

Элестетүүгө жакындоо критерийи тизмеде эмне үчүн үчүнчү эмес, экинчи орунга коюлган. Мүмкүн жооптун бири адамдар артыкчылыктарды ишке ашырууда ресурстарды алуунун коркунучтарын карап жана инвестициялардын баасын санагандын ордуна келээрки жыргалчылыктар, артыкчылыктар жана пайдалар жөнүндө ойлонууга же, кааласаңар, эңсөөгө көбүрөөк көңүл бурганындадыр. Кандайдыр бир натыйжа алаарын сезүү аларга келээрки иш аракеттер үчүн жакшы демилге болушу мүмкүн. Жашоочулар өнүгүүнүн жолун өзүлөрү түшүнүп тандоону каалайт жана ошол каалоо, кааласаңар, ыйык.

Экинчи ой жүгүртүү биричи жана экинчи критерийлердин бири бири менен тикеден-тике катышкандыгы менен байланышкан. Макулдашуу критерийин кароону сунуш кылганда жана ал аркылуу бир катар потенциалдуу багыттар өткөндөн кийин коомчулукта өнүгүүнүн тигил же бул жолу эмне алып келет? деген суроолор сөзсүз чыгат.

Кандай жыргалчылыктар, пайдалар же артыкчылыктар? Бул болсо экинчи критерийдин түзүүчүлөрү.

Тажрыйба көргөзгөндөй, демейде ортостатистикалык айыл өкмөтүндө 3-4 артыкчылыктар болот. Албетте, эч качан бул санды стратегиялык пландарды иштеп чыгып жатканда аныктоочу көрсөткүч катары кабыл албаш керек.

Ар бир коомчулуктун өзүнө таандык өгөчө кайталангыс маңызы жана абалы болоорун билиш керек.

Ошон үчүн артыкчылыктардын көрсөтүлгөн саны стратегияны иштеп чыгууда аракеттердин көрсөткүчү гана боло алат.

Жогоруда айтылганды натыйжалап белгилүү көздөгөн келечекке жетүү жолдору көп экенин белгилеп кетебиз. Алар көбүн эсе бири бири менен байланышта (мүмкүн тике эмес) жана андан тышкары анын ар бири ар кандай жолдор менен (бирөөлөр акырындык менен, башкалар - тезирээк) бизди көздөгөн келечекке жакындатат жана ар кандай натыйжаларды алып келет. Алардын инвестициялык баасы да ар кандай болот. Башкача айтканда, ар бир артыкчылык ар кандай ресурстарды жумшоону талап кылат.

Акыркы тандоо коомчулукта. Бирок аларга бул ойлорду толук, эң жеткиликтүү жана түшүнүктүү формада жеткириш керек. Ушундай учурда гана айылдын маанилүү проблемаларын чечүүдө айылдыктардын түшүнүүсүнө жана колдоосуна таянса болот.

Артыкчылыктарды ишке ашырууда стратегиялык максаттарды коюу аттуу компоненти да бар болот. Ар кандай артыкчылыктуу багыттарды ишке ашырууда көп стратегиялык максаттар болот. Аларга жеткенде тиги же бул багыттарды ийгиликтүү өздөштүрсө болот. Жалпысынан алганда, бул максаттар коомчулуктун өнүгүүсүнүн жолундагы бир кыйла маанилүү этаптарды билдирет. Стратегиялык максаттар мазмуну боюнча артыкчылыктуу багыттарды ишке ашыруу жолундагы белгилүү натыйжага жетишин айрыкча белгилеген тармактык атайылыштырылган мүнөздө болот. Азыркы учурда сөз долбоорлорго көбүрөөк тиешеси бар өлчөнүүчү, актуалдуу, реалдуу ж.б. болуучу демейдеги SMART-максаттар жөнүндө эмес. Сөз артыкчылыктуу багыттарды ишке ашыруу үчүн эффективдүү жолдорду тагыраак аныктоого багытталган жалпы максаттар жөнүндө болуп жатат.

Артыкчылыктуу багыттарды тандоо критерийлери

Абалды тандоодон келип чыккан өнүгүүнүн багыттарынын көпүлүгүнүн алардын арасынан кийинки этапта ар кандай критерийлерди пайдаланып тандоо өткөрүш керек.

Бул жерде критерийлердин коомчулук менен макулдалышынын керектиги жөнүндө же болбосо анын жардамы менен тузүлүшүнүн керектиги айтып кетиш керек. Стратегиялык планды жергиликтүү иштеп чыгуулар үчүн же эксперттердин тобу үчүн “туура” көрүнгөн нерселердин баары эле коомчулукка жарашат деп айтуу кыйын.

Башка учурда, эгер коомчулук же анын өкүлдөрү приоритеттерди тандоо критерийлерин иштеп чыгууга даяр эмес болсо, же аларга көңүл бурбаса, кийин жаңылуудан кутулуу үчүн бул жерде колдонгон критерийлердин маанисин көрсөтүп же айтып берүүгө аракет кылып көрүш керек.

Төмөндө сунуш кылынган критерийлерди мыйзам катары кабыл албаш керек. Аларды жергиликтүү коомчулуктун калоосуна жараша кеңейтсе же тескерисинче кыскартса болот.

Сунуш кылынган критерийлер кандай?

Артыкчылыктардын жергиликтүү коомчулук менен макулдашылгандыгы. Бул талашсыз факт жана бул тезис берилген материалда көп жолу кайталанган. Кайсы жакка жылаарын, эксперттердин жана башкалардын пикири менен туура келбеген учурда да, коомчулук гана чечет жана тандайт. Тиги же бул артыкчылыкты ишке ашырса белгилүү пайда тапса болоорун жана коомчулук каалаган өнүгүү деңгээлге жакыныраак болоорун

түшүндүрө берсе болот, бирок эгерде ал коомчулуктун пикири же каалоосу менен дал келбесе, анда ал иш жүзүнө ашпайт. Бул критерий башкалардын арасында эң маанилүү болот. Андан тышкары, ал бөлөк өзүнчө критерийдик даражадай эмес критерийлерди пайдаланган бардык учурларда сөзсүз колдонулуучу принцип катары бар болот.

- **Элестетүүгө жакындонун деңгээли.** Бул жерде, биздин көз карашыбыз боюнча, түшүндүрмө керек. Кайсы бир коомчулукта бир убакта көздөгөн келечектин “мейкиндигинде” жаткан эки потенциалдык багыты бар, алардын ичинен бирөөнү гана тандаш керек дейли. Мисалы, алар бир жагынан, мектептин жана ФАПтын жылуулук системасын жакшыртуу жана экинчи жагынан жашылча-жемишти кайра иштеп чыгуу цехтерди түзүү болсун. Ал иштерде ийгиликке жетишкенде (мисалы, мектепте жана ФАПта жылуураак болду же кайра иштеп чыгуу цехтер иштей баштады) биз эки учурда тең көздөгөн келечекке жакындайбыз. Бирок, кайсынысы бизди көздөгөн келечекке батыраак алып келет? кайсы учурда жашоочулар көздөгөн келечек менен байланышкан артыкчылыкка, пайдага жана жыргалчылыкка батыраак жетишет? Жооп коомчулуктун абалынан гана эмес жана ал эмнеге ээ же ээ боло аларына байланыштуу эмес окшойт. Коомчулукка ошол болгон багыттарды ишке ашырганда алган пайдаларды же жыргалчылыктарды көрсөтүү маанилүүрөөк болот. Ал болгон пайдаларды жана жыргалчылыктарды баалап кайсы багыттар артыкчылыгы жогору экенин чечет.

- **Ресурс менен камсыздандыруу.** Бул критерий өзүмдүк жана башка ресурстарды тартуунун мүмкүнчүлүгү жана артыкчылыктарды ишке ашыруу үчүн алардын баасы жагынан каралат. Анын үстүнө, бул этапта керектүү ресурстарды жана аларды алуу мүмкүнчүлүгүн болжолдоп саноо жетиштүү, андан кийин бул комплекстүү көрсөткүч боюнча болгон потенциалдык багыттарды салыштырыш керек. (Бул критерийге байланыштуу ал көрсөткүч боюнча багыттарды тандоодо ресурстарды алуу мүмкүнчүлүгү чоң жана алардын баасы төмөн болгон багыттар тандалат деген принципти колдонуш керек деген пикир бар: Бул шарттарды колдонсо, артыкчылыкты ишке ашыруу батыраак болот. Бул коомчулукка өзүнүн күчүнө жана келечектеги ийгилигине көбүрөөк ишеним бериш керек.) Бул критерий жергиликтүү коомчулукка түшүндүрүлүшү керек экенин айтпай деле койсо болот.

Колдонулган адабияттардын тизмеси:

1. Методическое пособие «Разработка социальных инфраструктурных микропроектов» авторы: Алибаев Р, Таиров М, Ташбаева Ч и др. Бишкек 2005
2. Личные материалы преподавателя кафедры «Экономикалык билим берүү» Айылчиевой М.А.
3. Өнүгүүнүн өнүгү жана инвестициялык планы Бишкек 2006 (Агентство развития и инвестирования сообществ КР).
4. Операционное руководство Проекта сельских инвестиций АРИС, 2003